

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Le style c'est l'homme : wybory stylowe w dialogu

Author: Małgorzata Kita

Citation style: Kita Małgorzata. (2001). Le style c'est l'homme : wybory stylowe w dialogu. W: B. Witosz (red.), "Stylistyka a pragmatyka" (S. 56-63). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Małgorzata Kita

Uniwersytet Śląski
Katowice

Le style c'est l'homme **Wybory stylowe w dialogu**

Stylistyka, zajmując się zasadniczo tekstami artystycznymi, choć obecnie w orbitę jej zainteresowań wchodzi też teksty nieartystyczne, dotychczas przedmiotem swego zainteresowania czyniła wypowiedź jednej osoby – kimkolwiek ona jest: autorem, narratorem, postacią fikcyjną czy rzeczywistą. Uznaje się, że styl, utożsamiany z wyborem, determinowany bywa różnymi czynnikami; wśród nich znajduje się np. zasada *decorum* czy pragnienie osiągnięcia niezwykłego efektu językowego (por. „złota myśl” Jana Parandowskiego: „Sztuka pisania – to wzniosłe stręczycielstwo: kojarzyć wyrazy nigdy dotąd razem nie spotykane”). Optyka socjolingwistyczna, która uświadomiła znaczną dyferencjację języka nieartystycznego, związaną ze stratyfikacją społeczną, została zaakceptowana przez stylistykę jako jedna z metod badania tego, co wspólne stylistyce i lingwistyce – języka (por. G ł o w i ń s k i, 1997), i przyczyniła się do renesansu retorycznej zasady: **kto – do kogo – o czym – gdzie – kiedy**. Symptomatyczna dla tego nurtu badań wspólnych jest wypowiedź Michała G ł o w i ń s k i e g o (1997: 234): „[...] związki z socjolingwistyką zarysowują się dobitnie wówczas, gdy dyskurs literacki charakteryzuje się jako sposób mówienia” (por. S k u d r z y k o w a, 1994; Z a b i e r o w s k a, 2000).

Lingwistyka interakcyjna, a zwłaszcza jej nurt konwersacyjny, bada tekst tworzony (spontanicznie) przez dwie osoby, będący wynikiem kooperacyjnej akcji dwóch osób (naczelna zasada kooperacji Grice’a). Spontaniczność aktu tworzenia tekstu nieartystycznego nie wyklucza przecież jednak elementu refleksji językowej, stylistycznej.

Każdy z uczestników aktu komunikacji językowej – traktowany jako podmiot wypowiadający (por. nurt personalistyczny w lingwistyce: Witosz, 2000; Zabierowska, 2000) – ma swój własny bagaż językowy, własne dziedzictwo językowe. Wyposażony jest w różnego rodzaju kompetencje potrzebne do komunikacji (zob. model komunikacji C. Kerbrat-Orecchioni 1980: 19, przytoczony w: Kita, 1998: 23).

W tym artykule interesuje mnie obserwowalny **rezultat** językowo-tekstowy zetknięcia się dwóch podmiotów komunikujących się. Skoro: *le style c'est l'homme*, to warto spojrzeć na to, co dzieje się na poziomie stylistycznym w rozmowie, kiedy spotykają się **dwie osoby**, każda z własnym doświadczeniem stylowym, własną kompetencją stylistyczną.

Badacze komunikacji werbalnej zwrócili już uwagę na wpływ czynników interakcyjnych na przebieg rozmowy (Data, 1996). Interakcyoniści przekonują o rytualności ludzkich zachowań językowych, stosują też do opisu komunikacji metaforę teatralną. Teatralność komunikacji, koncepcja ról społecznych i językowych mają u podstaw teoretycznych wybór (podobnie jak styl; Witosz, 1999).

Interakcja językowa nie polega tylko na tym, że dwie osoby mówią na przemian (por. np. *Łysą śpiewaczkę* Ionesco); tu warunkiem jest także to, że rozmówcy mówią do siebie, a więc angażują się w wymianę, wytwarzając znaki wzajemnego zaangażowania, odwołując się do rozmaitych procedur „wzajemnej ratyfikacji” (E. Goffman): deklarują zatem własną otwartość na drugiego w akcie komunikacji. Przejawia się ona w wytwarzaniu, z jednej strony, znaków fatycznych, z drugiej zaś – tzw. regulatorów (niewerbalnych i werbalnych), o których wciąż jeszcze niewiele wiadomo. Interakcja opiera się w istocie na dobrej woli jej obydwu uczestników: „[...] le moindre dialogue [...] est littéralement porté sur les deux partenaires qui ont nécessairement partie prenante à son déroulement, et acceptent d'être co-responsables de son succès et de son échec” (Jacques, 1979: 336).

Aktywność fatyczna i regulacyjna nie są od siebie niezależne, przeciwnie – determinują się nawzajem. Mówi się zatem o tzw. synchronizacji interakcyjnej (wzajemnej synchronizacji), która zachodzi na wszystkich „poziomach” funkcjonowania interakcji. Badacze gestów porównują ją do „baletu” (Birdwhistell o scenie z papierosem, zob. Winkin, 1981: 75). Z metaforą choreograficzną współbrzmi wypowiedź Y. Winkina, kiedy uczestników interakcji porównuje do grających członków orkiestry: „[...] mais dans ce vaste orchestre culturel, il n'y a ni chef, ni partition. Chacun joue en s'accordant sur l'autre. Seul un observateur extérieur, c'est-à-dire un chercheur en communication, peut progressivement élaborer une partition écrite, qui se révélera sans doute hautement complexe” (Winkin, 1981: 7–8).

Niezależnie od tego, czy przyjmimy metaforę choreograficzną, czy muzyczną, tym, co je łączy, jest założenie o istnieniu w rozmowie harmo-

nii. ładu, porządku, dopasowywania się. Ten element pojawia się też wówczas, gdy zachowania interakcyjne ujmujemy się w kategoriach empatii (współodczuwania).

Wykorzystajmy zatem tę metaforę choreograficzną, przyjrzyjmy się „baletowi stylistycznemu” w rozmowie (tu: w wywiadzie). Dokonująca się w rozmowie (inter)synchronizacja na dowolnym poziomie językowo-tekstowo-komunikacyjnym może przyjąć formę jednostronną (tu można mówić o dominacji jednej ze stron) lub wielostronną (dwustronną), co wydaje się przypadkiem najczęstszym. Synchronizacja zachowań komunikacyjnych może być symultaniczna (tak bywa zazwyczaj w przypadku zachowań korporalnych) lub sukcesywna (najczęstsza sytuacja w kodzie werbalnym) – możliwe są jednak przypadki nakładania się wypowiedzi rozmówców. Intersynchronizacja może mieć przebieg symetryczny (porównywalny do zjawisk mimetyzmu) lub komplementarny. Na płaszczyźnie dyskursowej przyjmie więc takie przykładowe realizacje:

symetria

lakoniczność – lakoniczność
wypowiedź agoniczna wypowiedź
agoniczna
formy adresatywne wyrażające równość
uczestników rozmowy

komplementarność

lakoniczność – wypowiedź wyczerpująca
wypowiedź agoniczna – wypowiedź
łagodząca
formy adresatywne wyrażające nierówność
rang rozmówców

Obiektem bardziej szczegółowych obserwacji uczyniłam wywiad – „laboratoryjną” interakcję dialogalną. Wybrałam tę formę z pełną świadomością specyficzności tego gatunku konwersacyjnego (por. Kita, 1998).

O globalnej strategii stylistycznej uczestników wywiadu z pewnością decyduje przede wszystkim to, że zgadzają się oni na udział w pewnym wydarzeniu komunikacyjnym, które ma wyznaczone ramy genologiczne – jest nim wywiad, czyli przeznaczona do publikacji (w dowolnym medium) rozmowa, w której uczestnicy przyjmują określone role i akceptują ustalone dla wywiadu układy ról.

Istotne jest także to, co hasłowo nazwałabym „charakterem medium” – obejmuje on rodzaj środka przekazu z całą jego złożonością, potencjalnych odbiorców itp. Ilustracją niech będzie tu taka wypowiedź Alberta Einsteina:

Gdy mężczyzna uwodzi piękną dziewczynę przez godzinę, wydaje mu się, że to tylko sekunda. Ale gdyby posadzić go na rozpalonym piecu, to sekunda trwałaby dlań dłużej niż godzina. I to właśnie jest istotą teorii względności.

Nie wiem, skąd ta wypowiedź (fragment) pochodzi, ale z łatwością wyobrażam sobie, że jest to przychylna reakcja na prośbę dziennikarza pisma

„masowego” skierowana do „specjalisty” o przybliżenie odbiorcom teorii względności.

Niewątpliwym determinantem globalnych decyzji stylowych jest też temat wywiadu. Można również zaobserwować u prowadzącego wywiad dostosowanie stylistyczne do parametrów socjolingwistycznych udzielającego wywiadu. Przypomnijmy, że stanowią je następujące dane: płeć, wiek, pochodzenie, wykształcenie, zawód, region, miejsce stałego zamieszkania, etniczność plemienna (L u b a ś, 1979). W przestrzeni interakcyjnej wywiadu czynnikami istotnymi są: wiek, płeć, pozycja osoby udzielającej wywiadu. Tu występują one w różnej konfiguracji i są różnie zhierarchizowane.

Jak dotąd, nic nowego: wybory stylowe w wywiadzie są warunkowane takimi samymi czynnikami, jak w tekstach monologicznych. Choć tekst jest współtworzony przez dwie osoby, zarówno udzielający wywiadu, jak i przeprowadzający wywiad działają zgodnie, respektują reguły genologiczne wywiadu, w tym także reguły natury stylistycznej. W całym tekście może więc panować ten sam styl, np. język naukowy (por. wywiady z naukowcami) w różnych odmianach wewnętrznych, zarówno dotyczących domeny naukowej, jak i poziomu specjalizacji, język polityki, język potoczny (w różnych rejestrach), język młodzieżowy itd. Istotne jest to, że panuje harmonia stylistyczna, jednolitość stylowa na różnych poziomach strukturalnej organizacji interakcji.

Ten naturalny aspekt rozmowy musi mieć też konsekwencje językowo-stylowe. Każda z dwóch rozmawiających osób – mających własne idiolekty, własną kompetencję językową, tekstową, stylową, komunikacyjną, interakcyjną, własne intencje i cele komunikacyjne – działając zgodnie z zasadą kooperacji, wnosi do rozmowy własną „osobowość językową”. Co wynikać może ze spotkania dwóch sposobów mówienia? Krótko mówiąc – dwie osoby mogą zawrzeć niepisany pakt konwersacyjny dotyczący tematu i sposobu rozmawiania.

W tym miejscu warto zastanowić się nad potencjalną opozycyjnością repertuaru stylowego języka. Możliwe będą więc takie dychotomie stylistyczne, mocno spolaryzowane, jak np.: styl standardowy – styl nacechowany, język etniczny – języki regionalne // gwarowe, styl wysoki – styl niski, styl oficjalny – styl nieoficjalny, styl werbalny – styl nominalny, styl kobiecy – styl męski, styl „poważny” – styl „ludyczny”, styl „zimny” – styl „ciepły”, styl „jednoznaczny” – styl niewprost // styl dosłowny – styl pośredni (ezopowy, metaforyczny, kwiecisty, eufemistyczny), styl „prozaiczny” – styl „poetycki”.

Rozmówcy będą zatem starać się wzajemnie dopasowywać do siebie – ich zachowania rozmowne będą mieć formę lustrzanych odbić, np. w pewnym typie wywiadów będzie to rekurencyjna sekwencja o kształcie (*X* – prowadzący wywiad, *Y* – udzielający wywiadu):

- (1) *X*: krótkie pytanie – *Y*: krótka odpowiedź
 (2) *X*: krótkie pytanie – *Y*: krótka odpowiedź (itd.)

Zachowania językowe mogą też dotyczyć wyboru pewnego rejestru językowego, np. dopasowanego (lub nie) do charakterystyk rozmówców bądź do wirtualnych oczekiwań odbiorcy:

X: język młodzieżowy – *Y*: język młodzieżowy.

Konwencja może też objąć umowę o komplementarności poszczególnych interwencji, np.

X: krótkie pytanie – *Y*: długa odpowiedź,
 lub:

X: styl neutralny (inicjacja dokonana przez laika) – *Y*: styl naukowy // język specjalistyczny implikowany semantyką wypowiedzi *X* (reakcja specjalisty).

Rozmówcy mogą jednak wybrać opcję polegającą na konsekwentnym zachowaniu własnego stylu (stylu – nie tylko w rozumieniu lingwistycznym). W wywiadzie ta możliwość przysługuje raczej osobie udzielającej wywiadu. Niezależnie zatem od parametrów wywiadu jego bohater „pozostaje sobą”, jest wierny swojemu wizerunkowi publicznemu (por. wywiady z Władimirem Żyrynowskim, Liroyem, Muńkiem Staszczykiem, ale też z niektórymi politykami, aktorami, którzy w każdej sytuacji wywiadowej zachowują swoją znaną publicznie indywidualność).

Rozmówcy mogą się akomodować stylistycznie albo mogą wybrać zachowanie dyferencjacji stylowej. Zetknięcie różnych stylów w rozmowie może więc przebiegać harmonijnie, tzn. gdy rozmówcy akceptują wzajemnie różnice stylów, traktując dialog jako przestrzeń komunikacyjną, w której jest miejsce na różnice. Rozmówcy mogą wybrać wariant konfrontacyjny, polegający na próbie narzucenia swojego sposobu prowadzenia rozmowy. Tu problemem jest uzyskanie dominacji nad drugim, zmuszenie go do uległości w zakresie stylistycznym.

Różnice przyjętych stylów w toku interakcji mogą być konfliktogenne. Przykładowo, jeden z rozmówców uznaje, że styl drugiego nie odpowiada sytuacji rozmowy, i wobec tego podejmuje działania mające na celu skłonienie go do zmiany rejestru. Albo: rozmówca uznaje, że przyjęty przez drugiego styl wprowadza do rozmowy niepożądany element, np. protest dziennikarza przeciw stosowaniu przez rozmówcę, polityka o poglądach, których dziennikarz nie podziela, form adresatywnych typu: *pani* + imię, co sugeruje odbiorcom relacje bliskości między rozmówcami.

Nie można w tym artykule nie zasygnalizować zagadnienia inicjatywy interakcyjnej w wywiadzie, czyli tego, który z rozmówców nadaje „ton” stylistyczny (lub – by konsekwentnie kontynuować metaforę choreograficz-

ną rozmowy – kto w tańcu „prowadzi” partnera). Z dużym uogólnieniem można przyjąć, że dla tego gatunku większa swoboda w kształtowaniu charakteru stylowego wypowiedzi przysługuje udzielającemu wywiadu, ale również dziennikarz, jako zadający pytanie, ma wpływ na kształt stylu odpowiedzi (a w przestrzeni pytania to on – do pewnego stopnia – podejmuje decyzje o wyborze takiego, a nie innego rejestru). W rozmowie *sensu largo* problem dominacji w rozmowie nie jest już tak jednoznaczny.

W sytuacji konfliktowej trzeba rozważać taki układ organizacji interakcji:

A: inicjacja (poziom stylistyczny) – B: reakcja (na poziom stylistyczny A) – A: reakcja na reakcję B (A uwzględnia sprzeciw B // A nie uwzględnia sprzeciwu B).

W przypadku, kiedy konflikt stylistyczny nie zostaje rozwiązany, interakcja może przybrać formę negocjacji, których stawką staje się narzucenie drugiemu pewnego stylu czy stylistyczne zdominowanie drugiego.

Styl reakcji może zostać narzucony nie tylko (eksplicytnie) stylem inicjacji, ale także jej treścią. Pytanie, implikując odpowiedź (jej formę gramatyczną, tekstową, znaczenie, styl), staje się więc tym składnikiem interakcji, którym można sterować zachowaniem komunikacyjnym odpowiadającego. Można tego dokonać w trybie aktu bezpośredniego (np. ‘powiedz to tak, by odbiorca wywiadu zrozumiał’, co w przybliżeniu oznacza prośbę o mówienie o sprawach trudnych językiem potocznym, obrazowym), można też zastosować formę pośrednią.

Styl w tym wystąpieniu jawi się jako zjawisko o dużej heterogeniczności, co w dużej mierze wiąże się z wielokodowością komunikacji językowej. W wielu przypadkach mamy tu do czynienia z tym, co potocznie określa się jako „ton wypowiedzi” czy – jeszcze szerzej – jako „sposób mówienia”. Obok określeń naukowych z zakresu stylistyki, terminologicznych, w moim zestawieniu odwoływałam się więc do określeń intuicyjnych, subiektywnych, także zaczerpniętych z prac z zakresu komunikacji społecznej czy w ogóle nauki o komunikacji. Użyte nazwy „rejestrów” stylowych są etykietami nadawanymi zespołowi różnych kodów, które – w całości – wywierają określone wrażenie na odbiorcy. Takie właśnie określenia przywołujące doznania różnych zmysłów wydają się wygodne i adekwatne.

Moje zainteresowania skupione były na wywiadzie, a więc publicznej rozmowie ze znaną osobą. Tym niemniej większość ustaleń będzie mieć zastosowanie także wobec wszelkiej interakcji konwersacyjnej.

Sądzę, że wybory stylu w rozmowie powinny wejść w orbitę zainteresowań stylistyki o orientacji pragmatycznej. Wybór stylu w rozmowie, jego motywacja i jego społeczny odbiór mogą być też przedmiotem zainteresowania psychologii i komunikacji społecznej, a także socjotechniki – jeśli

potraktuje się go jako jeden z elementów pozyskiwania odbiorcy, zwłaszcza odbiorcy masowego.

Metafora choreograficzna zastosowana do analizy stylu rozmowy, poza tym, że pozwala ukazać współdziałanie partnerów (lub brak intencji czy umiejętności akomodacji) w jej tworzeniu, dostarcza też możliwości przedstawienia stylu rozmowy w jego dynamice (np. z zastosowaniem koncepcji kroków zaproponowanej przez U. Żydek-Bednarczuk, 1994).

Literatura

- Data K., 1996: *Wpływ czynników interakcyjnych na tekst*. W: Gajda S., Bałowski M., red.: *Styl a tekst*. Opole.
- Głowiński M., 1997: *Narracje literackie i nieliterackie*. Kraków.
- Jacques F., 1979: *Dialogiques. Recherches logiques sur le dialogue*. Paris.
- Kerbrat-Orecchioni C., 1980: *L'Enonciation. De la subjectivité dans le langage*. Paris.
- Kita M., 1998: *Wywiad prasowy. Język – gatunek – interakcja*. Katowice.
- Lubaś W., 1979: *Spoleczne uwarunkowania współczesnej polszczyzny*. Kraków.
- Skudrzykowska A., 1994: *Język (za)pisany*. Katowice.
- Winkin Y., 1981: *La nouvelle communication*. Paris.
- Witosz B., 1999: *Pojęcie wyboru we współczesnej refleksji tekstologicznej*. „Poradnik Językowy”, nr 5/6.
- Witosz B., 2000: *Kategoria podmiotu – w teorii i w tekście*. W: Sławkowa E., red.: *Kategorie pragmatyczne w tekście literackim. Wstęp do stylistyki pragmatycznej*. Goleiszów.
- Zabierowska K., 2000: *Podmiot w perspektywie socjolingwistyki*. W: Sławkowa E., red.: *Kategorie pragmatyczne w tekście literackim. Wstęp do stylistyki pragmatycznej*. Goleiszów.
- Żydek-Bednarczuk U., 1994: *Struktura tekstu rozmowy potocznej*. Katowice.

Małgorzata Kita

Le style c'est l'homme. Les choix de style dans le dialogue

Résumé

Dans l'article, en se servant de l'interview en tant qu'une forme conversationnelle, l'auteur propose d'utiliser la métaphore choréographique dans l'analyse des propriétés du style de la conversation. Elle déclare que le texte créé par au moins deux personnes a certains traits idiolectaux, propres à chaque participant de la conversation. Du point de vue interactif, il est essentiel que l'attention se concentre sur l'influence réciproque des styles des interlocuteurs.

Małgorzata Kita

Le style c'est l'homme. Stylistic choices in a dialog

Summary

The author of the present article, using data derived from an interview (which she treats as a particular type of a conversation), proposes the application of a choreographic metaphor as a tool facilitating the study of stylistic properties of a conversation. She assumes that the text created (or co-created) by at least two persons manifests certain idiolectal features characteristics for each of the participants of the conversation. Thus, from the point of view of interactivity, it is crucial to concentrate upon the mutual influence that the individual styles of interlocutors participating in the conversation exert upon one another.